

prav redkeje; ni je pa več v srednjeveških grških, pretežno cerkvenih dokumentih (str. 104 s.).

Podrobno kazalo virov olajšuje bralcu uporabljanje knjige.

Ako se ob zaključku njegove temeljite razprave ozremo nazaj, se zdi, da je po stanju v končnem stadiju med njegovim pojmovanjem stipulacijske klavzule in De Visscherjevim pojmovanjem komaj še bistvena razlika.

Dieter Simon je s svojo knjigo lepo in temeljito obdelal vprašanje, ki je zanimivo ne le za papirologijo, ampak tudi za razvoj rimskega prava. Njegova knjiga je osvetlila mnogo zamotanih problemov.

V. Korošec

Ziegler, Karl-Heinz, Die Beziehungen zwischen Rom und dem Partherreich. Ein Beitrag zur Geschichte des Völkerrechts. Vel. 8°, XX + 158 str., Wiesbaden (Fr. Steiner Verl. Gmb. H.) 1964.

Knjiga je predelana doktorska disertacija, ki jo je pisec pripravljaj štiri leta (1958—1962) in s katero je leta 1963 na Goethejevi univerzi v Frankfurtu dosegel doktorat prava. Za pomoč se v uvodu zahvaljuje mentorjema: profesorju dr. Wolfgangu Peiserju, direktorju tamkajšnjega inštituta za zgodovino mednarodnega prava, in prof. dr. Hermanu Strasburgerju, predstojniku seminarja za staro zgodovino (str. XI).

Pisec si je postavil za nalogo, da po mednarodnopravni strani preišče odnošaje med Rimom in med državo partskih Arsakidov, kakor so se razvijali v teku 315 let. Uradni stiki so se namreč začeli l. 92, ko je (poznejši diktator) L. Cornelius Sulla kot propretor v provinci Kilikiji sprejel prve partske odposlance, ki jih je partski kralj Mithridates II. poslal k njemu zaradi sklenitve prijateljstva (ut amicitiam populi Romani peterent); trajali pa so do l. 227, ko je država Arsakidov propadla in je mesto nje nastala država Sassanidov. Zgodovina države Arsakidov spada pač med najmanj znana poglavja antične zgodovine — in vendar bo ob Zieglerjevi knjigi bralec spoznal, da je o tej zgodovini ohranjenih obilo zanimivih virov, iz katerih si o njej lahko napravi precej jasno sliko.

Pisec najprej uvede bralca v razvoj rimskega praktičnega upoštevanja mednarodnih odnošajev (str. 5—12) in na to navezuje pregled zgodovine in notranjega ustroja države Partov (str. 12—19), preden so stopili v stike z Rimljani. — Pritrdili mu bomo, ko za prva stoletja rimske republike (nekako med leti 430 in 168) ugotavlja, da se je takratna rimska politika razvijala v nekakem mednarodnopravnem redu, ki je celo v premaganem nasprotniku gledal vendar le načeloma enakopravnega, čeprav ponižanega partnerja. To pojmovanje se je izpremenilo po zmagi nad Kartagino, zlasti pa po zmagi nad Makedonijo v bitki pri Pidni (l. 168). Poslej zares velja Mommsenova trditev (ki jo M. postavlja brez časovne omejitve), da Rim ni nikoli pripoznaval tujih držav za enakopravne. Vendar je bila država partskih Arsakidov tista država, ki jo je antični Rim kmalu moral pripoznavati kot drugo, sebi čedalje bolj enakovredno velesilo.

Država Arsakidov je nastala 85 let po smrti Aleksandra Velikega, ko je (l. 238) Arsakes, poglavar nomadskega rodu Parnov, osvojil satrapijo Parthijo, ki je spadala k državi Selevkidov. L. 141 so Arsakidi že gospodarji Babilonije

in si vzdevajo kot naslov »veliki kralj kraljev«, obenem pa tudi označbo Philéllēn (= prijatelj Grkov) (str. 16). Čeprav so bili Arsakidi v marsičem podobni staroperzijskim Ahamenidom, vendar niso težili za svetovnim gospodstvom (str. 43). Zato so pripoznavali drugim državam enakopravnost; sami so izpolnjevali prevzete obljube in pogodbene obveznosti (str. 18).

V naslednjih poglavjih pisec obravnava posamezna obdobja, v katerih so se meddržavni odnošaji med Rimljani in Parti spreminjali.

Drugo poglavje (str. 20—44) zajema zadnje stoletje rimske republike: prijateljskim stikom in zvezam (foedus) za časa vojskovodij Sule (l. 92), Lukula (l. 69) in Pompeja (l. 66) sledi osvojevalni napad rimskega triumvira Krasa (l. 54), ki se konča s popolnim prelomom. Oktavijan-Avgust pa inavgurira novo pot.

Tretje poglavje obravnava izredno zanimivo dobo od Avgusta do konca dinastije Flavijcev (str. 45—96). Avgust se zadovolji z mejo ob Evfratu, sklene l. 20 mir s Phraatesom IV, sprejme (l. 10/9) štiri njegove sinove v varstvo. Dramatično popisuje avtor prizor, kako je Nero l. 66 podelil Tiridatesu kot svojemu vazalu kraljestvo Armenijo (72 ss.).

Četrto poglavje (str. 97—128) obsega čas od Trajana do Komodove smrti (96—192). Tu pride do partske vojne (113—118) za časa Trajana (113—117), ki je zasedel Mezopotamijo do Perzijskega zaliva z glavnim mestom Ktesifonom vred. Vendar je nova provinca Asirija obstojala zelo malo časa. Trajanov naslednik Hadrijan se je l. 117 zopet povrnil k Avgustovi zamisli. Za novo vojno (str. 113) so pa l. 161 povzeli iniciativo Parti (kralj Vologaises III.) Čeprav so Rimljani osvojili Selevkijo in prestolnico Ktesifon, so se vendar l. 166 v mirovni pogodbi umaknili z osvojenega ozemlja, razen iz severovzhodne Mezopotamije (str. 114).

Peto poglavje (str. 129—140) obravnava rimsko-partske odnošaje v času od Septimija Severa do konca države Arsakidov. Partski vladar je zopet začel vojno, da bi Rimljane izrinil iz Mezopotamije. Septimij Sever je l. 198 vnovič prodrl do Ktesifona in tam dal oklicati sina Karakalo za Avgusta, sina Geto za Cezarja. Ko so se Rimljani umaknili, je prišlo do miru, Karakala pa se je vnovič zapletel v vojno.

Šesto poglavje (str. 141—153) podaja kratek pregled nadaljnjih odnošajev med Rimom in državo Sasanidov do poravnave med Teodozijem I. in Bahramom IV. (277—389). Z nastopom Sasanidov se stanje poslabša, kajti novi gospodarji Mezopotamije so stremeli po svetovnem gospodstvu (str. 149).

Avtor zaključuje svojo monografijo z ugotovitvijo, da imajo dveipolstoletni pravni odnošaji med Rimom in državo Partov velik pomen za razvoj mednarodnega prava. Že Mommsen je ugotovil, da je bila »država Partov« edina velesila, na katero je Rim mejil. Samo ona je bila tako močna, da jo je rimska svetovna država pripoznavala za enakopravnega partnerja, s katerim je bilo treba nastale spore reševati predvsem z diplomatskimi sredstvi (str. 153). Kot primere za mednarodno vljudnost (kurtoazijo), avtor našteva (str. 152): sporočitev, da je vladar zavladal, temu sledijo čestitke obveščenega partnerja; sporočilo o pomembnih zmagah.

Svoja izvajanja pisec sproti podpira z navedbo virov in literature. Stvarno kazalo olajšuje orientacijo v pregledno razdeljeni knjigi.

Škoda, da ni pisec vsaj nekoliko povezal svojih proučevanj s starejšo dobo (sumersko-babilonsko-hetitsko-asirsko).

Če namreč primerjamo Zieglerjeva dognanja s starejšo prednjeazijsko zgodovino, naletimo na zanimive razlike. V klinopisnih virih je ohranjenih kar

lepo število »državnih« pogodb, ki so bile ali med enakopravnimi vladarji ali pa med vladarjem in vazalom. Ohranjeno je besedilo, medtem ko o načinu sklenitve in o takratnih zunanjih okolnostih navadno ničesar ne izvemo. Nasprotno pa je za razmerje med Parti in Rimljani na razpolago precej zgodovinskih poročil, ki nudijo pogosto jasno sliko o zgodovinskem poteku dogodkov, medtem ko besedila pogodb nimamo. Avtor prikazuje Parte v novi, pogosto prav (morda celo preveč) simpatični luči. Poudarja njihovo zvestobo v izpolnjevanju pogodb in na splošno njihovo korektno ravnanje. Morda bi bilo pri presoji njihovih državiških metod bolj upoštevati njihovo krutost v reševanju dinastičnih sporov, ki jih Z. podrobno opisuje. Tako je Phraates IV., ki je l. 37 zavladal, ko se je njegov oče Orodes odpovedal prestolu, dal pomoriti svoje brate, očeta in celo lastnega doraslega sina (str. 35). Njega samega je dal umoriti njegov poznejši sin Phraates V. (str. 53).

V svoji knjigi je avtor izčrpno in lepo pregledno obdelal obsežno gradivo za obdobje in območje, ki doslej še ni bilo pravnozgodovinsko raziskano. Posrečeno je tako izpolnil vrzel med staro prednjeazijsko dobo in srednjim vekom. Njegova knjiga pomeni dragocen prispevek k zgodovini mednarodnih odnošajev in začetkov mednarodnega prava v antiki.

V. Korošec

Max Kaser, Das römische Privatrecht (Rechtsgeschichte des Altertums, im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft, 3. Teil, 3. Band). **Erster Abschnitt: Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht.** 1955, XXVI + 615 strani, vel. 8°. — **Zweiter Abschnitt: Die nachklassischen Entwicklungen.** 1959, XXIV + 478 strani, vel. 8°, (Beck) München.

Rimsko zasebno pravo spada med najbolj trdožive elemente antične klasične kulture. V tisočletju od zakonika XII plošč v Rimu pa do Justinijanove kodifikacije v Carigradu se je razvijalo pod vplivom različnih činiteljev (komercialne, senatove in pozneje cesarske zakonodaje; pretorjevega edikta), dokončno pa je dozorelo po zaslugi klasičnih pravnikov, ki so delovali v času od Avgusta do Dioklecijana. Predvsem po njihovi zaslugi je »rimsko pravo ... neprekosljivo ostro oblikovalo vse bistvene pravne odnose med enostavnimi posestniki blaga (kupec in prodajalec, upnik in dolжник, pogodba, obligacije itd.)« (Fr. Engels Feuerbach, slov. prevod str. 45). Justinijanova kodifikacija (529—534) je celotnemu rimskemu pravu dala zakonodajni okvir, ki je varoval njegov nadaljnji obstoj. Codex Iustinianus zajema določbe iz zakonodaje rimskih cesarjev. Digesta ali Pandekte so sestavljene iz (pogosto interpoliranih) odlomkov iz spisov klasičnih pravnikov. Institucije ali Elementa so uradni učbenik. Justinijan je nekatere podrobnosti še dopolnil s svojimi Novelami, z novimi zakoni, pisanimi večidel že v grščini in s tem je dovršil notranji razvoj rimskega prava. Na Vzhodu je takó kodificirano pravo veljalo naprej v Bizantinski državi (do l. 1453), kolikor niso v naslednjih stoletjih nastajale nove, grške zakonske zbirke, zlasti Bazilike (okoli 900). Na Zapadu je po l. 1100 polagoma prišlo v velikem delu Evrope do ponovnega uporabljanja (receptcije) rimskega prava. Šele zakonodaje v posameznih državah (v Prusiji 1794, v Franciji Code Napoléon (ali Civil) 1804, v Avstriji Občni državljanski zakonik, v Nemčiji Državljanski zakonik 1900) so rimskemu pravu odvzele formalno veljavnost, same so pa pre-